

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
БУДІВНИЦТВА І АРХІТЕКТУРИ

**ХАРИТОНОВА Аліна Анатоліївна**



УДК 727.7

**АРХІТЕКТУРНО-ПЛАНУВАЛЬНЕ ФОРМУВАННЯ  
ЦЕНТРІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА**

18.00.02 – Архітектура будівель та споруд

**АВТОРЕФЕРАТ**  
дисертації на здобуття наукового ступеня  
кандидата архітектури

Київ – 2005



42.025.4  
Дисертацією  
є рукопис

Робота виконана в Одеській державній академії будівництва і архітектури  
Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник

доктор архітектури, професор

УРЕНЬОВ Валерій Павлович,

Архітектурний інститут Одеської державної академії будівництва і архітектури,  
директор

Офіційні опоненти:

доктор архітектури, професор

ПРОСКУРЯКОВ Віктор Іванович,

Національний університет «Львівська політехніка», Інститут архітектури,  
декан, завідувач кафедри дизайну архітектурного середовища

кандидат архітектури, старший науковий співробітник

ЧИЖЕВСЬКИЙ Олександр Павлович,

Український державний науково-дослідний і проектний інститут цивільного  
сільського будівництва («УкрНДПротивільсьбуд»), директор

Провідна установа

Полтавський національний технічний університет ім. Юрія Кондратюка

Міністерства освіти і науки України, м. Полтава

Захист відбудеться 8 грудня 2005 р. о 13 годині на засіданні  
спеціалізованої вченої ради Д 26.056.02 при Київському національному  
університеті будівництва і архітектури за адресою: 03037, Київ,  
Повітрофлотський просп., 31, ауд. 466.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці за адресою: 03037, Київ,  
Повітрофлотський просп., 31.

Автореферат розісланий "8" листопада 2005 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

Товбич В.В.

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

1. Серед сучасних архітектурних типів громадських будівель і споруд в світі помітного розвитку набувають центри образотворчого мистецтва, концептуальним завданням яких є накопичення, демонстрація і популяризація творів сучасного образотворчого мистецтва.

2. Просторово, дійово і організаційно центри образотворчого мистецтва спадкоємно проростають з традиційних типів художніх музеїв, але на відміну від них є виразниками зміни парадигми в ідеологічних, соціальних, культурних, освітніх складових національних і космополітичних спільнот, демонстрацією чого виступає сама їх архітектура, тобто головним базисом таких центрів є сама архітектура, її віртуальні, кольористичні, формальні, емоційні, композиційні складові, що недостатньо досліджувалися як в колишньому СРСР, так і в незалежній Україні, і що потребує спеціальних розвідок.

**Актуальність теми.** Зростання духовності суспільства напряму пов'язане з наданням можливостей його членам, а особливо молоді, до ознайомлення і вивчення творів образотворчого мистецтва та їх генези. Нажаль, сучасна художня діяльність в Україні зорієнтована на вузьке коло „еліти”, а не на суспільний загал. Музеї в Україні не відповідають сучасним функціональним та естетичним вимогам або вимагають тотальної модернізації. Сучасні будівлі музеїв і центрів мистецтва є поодинокими об'єктами, здебільшого – проектними пропозиціями, які розробляються без врахування нормативної бази і обґрунтованих рекомендацій. Будівництво ведеться, переважно, в кооперації з торговими або розважальними комплексами, що заважає досягненню основної мети – сприяти підвищенню загальної духовності суспільства. Тому якісно новий тип споруди, що здатний сумістити в собі безліч функцій, створити необхідне для людського спілкування просторове середовище, яке сприятиме формуванню гармонійної особи є вкрай необхідними. Музеї образотворчого мистецтва, існують як самі по собі, так і еволюціонують, доповнюючись різними функціями, перетворюються на центри образотворчого мистецтва.

Відсутність у вітчизняній практиці спеціальних рекомендацій по розміщенню, визначення складу і розмірів функціональних та архітектурно-планувальних елементів, принципів та приймів побудови центрів експозиційного простору, повного набору сучасних експозиційних вимог і оптимальних систем експонування, примушує проектувальників інтуїтивно шукати рішення, що приводить до прорахунків і помилок. Новизна і складність завдання вимагає додаткових досліджень.

Ідея „ідеального музею”, як центру образотворчого мистецтва, що повинен водночас бути і музеєм-школою, з високим рівнем наукової діяльності, була запропонована ще в XIX столітті відомим філософом Н.Ф. Федоровим, який

надавав музеям великого значення, розглядаючи їх не тільки як просвітницькі установи, але і як естетично-виховні, мета яких формування особистості. Питання розвитку музейної науки в Україні сьогодні далеко не вичерпалися. Питання розвитку закладів образотворчого мистецтва в нашій країні вимагають спеціальних теоретичних досліджень і прикладних експериментів. Питання формування архітектурно-планувальної організації центрів образотворчого мистецтва в Україні потребує взаємозв'язаного розгляду містобудівних, архітектурно-естетичних, технологічних, соціально-економічних, культурологічних, ідейних і інших питань. В Україні та країнах СНД на сьогодні дослідження з даної проблеми є недостатніми. Тема даної роботи досліджувалась із врахуванням результатів загальнотеоретичних проблем розвитку сучасної архітектури та містобудування, відображених в наукових працях відомих вчених-архітекторів: Ю.Бочарова, Ю.Божка, М.Дьоміна, Г.Лавріка, Ю.Лобанова, В.Макухіна, А.Мардера, В.Михайленка, З.Мойсеєнко, Т.Панченко, О.Подгорного, Ю.Репіна, також був врахований досвід І.Родічкіна, І.Фоміна, В.Штолько та інших.

Спеціальний внесок в архітектурну типологічну науку громадських будівель і методології їх проектування зробили відомі вчені: В.Абизов, В.Єжов, Л.Ковальський, В.Куцевич, В.Проскуряков, В.Савченко, О.Слепцов, В.Соченко, В.Тимохін, В.Уреньов та інші.

Слід також відзначити, що в дисертаційному дослідженні висвітлювалися деякі аспекти дослідження архітектури виставкових будівель образотворчого мистецтва М.Катерноги, В.Ревякіна, Р.Клікса, Е.Цайдлера, Ф.Лаусона, а також результати будівництва і проектування архітекторів А.Аалто, М.Ботта, Ф.Кізлера, Ф.Райта, А.Россі, Р.Бофіла, Дж.Стірлінга і М.Вілфорда, Г.Доменіка, К.Танге, Х.Холяйна.

Однак сучасних досліджень архітектурно-планувального формування закладів образотворчого мистецтва і серед них центрів, які б відповідали вимогам сьогодення, недостатньо.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами.** Робота виконана в Архітектурно-художньому інституті ОДАБА відповідно до державної програми з проблем стандартизації, нормування, сертифікації і еталонної бази /040205/; за темою Київ ЗНДІЕП № 357-Н96-96; № ДР0197U008654; Інв.№ 5506-0. – К.,1996.-310с. Результати дослідження по даних темах включені в корегування розробленого інститутом КиївЗНДІЕП ДБН „Культурно-видовищні та дозвіллієві заклади” по державній науково-дослідній роботі Держбуду України (державна науково-технічна програма /040202/).

Деякі аспекти роботи виконані відповідно до концепції розвитку національної архітектури, що знайшло відображення в рішеннях і документах УАА, НСАУ.

**Мета дослідження:** Виявлення особливостей архітектури центрів образотворчого мистецтва, визначення тенденцій у формуванні їх типологічних характеристик і принципів проектування.

**Завдання дослідження:**

- проаналізувати стан теоретичних і методологічних розробок у галузі архітектурно-типологічних досліджень музеїв і центрів образотворчого мистецтва;
- висвітлити історію формування архітектури музеїв образотворчого мистецтва;
- узагальнити сучасні тенденції вітчизняного і зарубіжного досвіду проектування, будівництва і експлуатації виставкових будівель;
- виявити комплекс сучасних соціально-культурних, художньо-естетичних, економічних, технічних і функціональних чинників, що впливають на розвиток центрів образотворчого мистецтва;
- провести містобудівний аналіз і дати рекомендації щодо критеріїв розміщення центрів образотворчого мистецтва;
- визначити сучасні вимоги до експозиціонування різних видів образотворчого мистецтва, дати рекомендації по естетичному формуванню середовища центрів мистецтв, ввести основні принципи і прийоми архітектурно-композиційної організації центрів образотворчого мистецтва, пристосування будівель різного призначення під музеї і центри образотворчого мистецтва та їх містобудівне формування.

**Об'єкт дослідження:** музейні і виставкові простори, приміщення, будівлі і споруди.

**Предмет дослідження:** розвиток функціонально-планувальної і архітектурно-композиційної організації центрів образотворчого мистецтва.

Дослідження проводилося в межах, які визначені архітектурними аспектами формування центрів образотворчого мистецтва.

**Методи дослідження:** - порівняльний аналіз вітчизняного і зарубіжного досвіду систематизація результатів наукових досліджень літературних та інформаційних джерел (з бібліотек, архівів: в Україні – ОДАБА, КНУБА, НУ „Львівська політехніка”, Державна науково-технічна бібліотека України; в Росії – Російська державна бібліотека; в Польщі – наукові бібліотеки Гданської та Краківській політехніки); - аналіз проектних рішень і реалізованих проектів (Київ ЗНДІЕП, Діпроцивільспецбуд, Діпромiсто та ін.) в порівнянні із авторськими проектами; - метод типологічного аналізу; - графоаналітичний метод; - метод експериментального проектування: на прикладі авторських проектів навчального, дипломного, експериментально-наукового, конкурсного характеру, разом 15 проектів; - натурні обстеження музейних та виставкових споруд в Україні, Росії, Польщі.

**Наукова новизна** полягає в пропозиції принципів функціонально-планувальної і архітектурно-композиційної організації центрів образотворчого мистецтва, головними з яких запропоновані методи проектування організації предметно-просторового середовища центрів образотворчого мистецтва з обґрунтуванням основних моделей і типологічних напрямків.

**Практичне значення отриманих результатів** полягає в тому, що застосування розроблених архітектурних принципів і прийомів проектування на практиці дозволить підвищити якість архітектурних рішень при новому будівництві і реконструкції існуючих музеїв і центрів образотворчого мистецтва, а також у сфері архітектурної освіти при підготовці дипломних проєктів.

**Апробація результатів** проводилась на міжнародних науково-практичних конференціях і симпозіумах в межах проведення виставок „Одеський дім”; на міжнародному проєктному семінарі „Портополіс Одеса” в травні 2005 року з участю в розробці концепції реконструкції і забудови берегової смуги між історичним центром міста і межею моря, що включало б розробку центру образотворчого мистецтва на Приморському бульварі м. Одеси; на 7-ми наукових конференціях професорсько-викладацького складу ОДАБА 1996-2005 рр., конференції молодих вчених „Архітектура і будівництво України в нових соціально-економічних умовах” Київ ЗНДЄП в листопаді 2004 р.; на засіданнях Вченої Ради ОГАСА, кафедри „Архітектури і містобудування”; опубліковані в 8 статтях в збірках наукових праць „Регіональні проблеми архітектури і містобудування” № 1; 2; 3-4; 5-6; 7-8 (Одеса, 2000, 2001, 2002, 2003, 2005 рр.); „Перспективні напрями проектування житлових і громадських будівель” (Київ, 2004г.); „Проблеми теорії і історії архітектури України”, випуск №5 (Одеса 2004г.), з яких - 8 у фахових виданнях.

**Структура і об'єм роботи.** Дисертація складається з текстової частини, що включає вступ, три розділи, висновки по розділах і загальні висновки, викладених на 167 сторінках, список використаних наукових літературних джерел (194 позиції), графічні матеріали на 54 листах, акти впровадження.

## ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

**У Вступі** дисертації подані мета, межі, завдання, об'єкт і предмет дослідження, наукова новизна та інші критерії щодо роботи.

**У першому розділі** “Історичні закономірності і сучасні тенденції у формуванні центрів образотворчого мистецтва” на прикладі історичного досвіду систематизується практика поетапного розвитку музеїв і центрів образотворчого мистецтва, аналізується найбільш прогресивний вітчизняний і зарубіжний досвід з метою виявлення закономірностей містобудівних і

архітектурно-планувальних рішень, розглядаються теоретичні розробки в архітектурно-типологічних дослідженнях виставкових будівель образотворчого мистецтва. Досліджуються тенденції їх розвитку. Визначаються наукові проблеми, які вимагають додаткових досліджень.

Проведений аналіз теоретичних робіт і практики проектування музеїв образотворчого мистецтва дав можливість визначити ряд не вирішених питань по формуванню центрів сучасного образотворчого мистецтва. Теоретичні дослідження архітектурного формування музеїв проводилися в колишньому СРСР в Москві і розглядали переважно типологічну специфіку музейних будівель різного профілю. Але к 90-тим рокам ХХ ст. виявились безліч питань, пов'язаних з необхідністю наукової новизни в проектуванні музейних будівель.

Деякі зарубіжні музеєзнавчі теорії, що одержали свій розвиток в 60-х роках ХХ сторіччя, були опубліковані у виданнях періодичної літератури. Одне з не багатьох досліджень, які встановлюють кількісні показники використання музейного простору, викладено в роботі американського ученого Кена Кунтха. Загальні закономірності, регіональні особливості формування центрів образотворчого мистецтва архітектурною наукою не розглядалися і для їх проектування відсутня нормативна база і обґрунтовані рекомендації.

Дослідження показало, що розвиток культури і образотворчого мистецтва в Україні, нерозривно пов'язаний із становленням самої держави, бере свій початок з давніх часів. Київська Русь мала блискучі зразки високохудожнього живописного, графічного книжкового мистецтва, гравюри і т.п. Значний вплив на формування музеїв образотворчого мистецтва, починаючи з ХVІІ сторіччя, справили художні сховища Києве - печерського монастиря.

В результаті історичного аналізу визначені основні етапи формування центру образотворчого мистецтва:

**1-й етап** – поява стародавніх скарбниць і сховищ предметів образотворчого мистецтва, зібрань творів мистецтва, що стали першими прототипами (VI в. до н.е.- XIV в. н.е.).

**2-ої етап** – пристосування будівель різного призначення під музеї образотворчого мистецтва (XIV в.- X VІІІ в.).

**3-й етап** – прибудова спеціальних галерей для показу предметів образотворчого мистецтва до палацових споруд (X VІІІ в.- ХІХ в.).

**4-й етап** - будівництво перших спеціалізованих художніх музеїв відкритих публіці в Західній Європі і на Україні (ХІХ в. –ХХ в.).

**5-й етап** – поява перших центрів образотворчого мистецтва (середина ХХ в.)

Дисертаційне дослідження показало, що музейні будівлі спочатку були сховищами скарбів, в яких накопичення витворів мистецтва в скарбниці служило звеличенню релігійної і політичної влади. Прототипами музейних будівель образотворчого мистецтва були – стародавні скарбниці, поширені в стародавньому Римі, єгипетських, персидських і вавілонських культурах, що зберегли ряд архітектурних принципів і в даний час.

Середні віки (XIV в.) мали свої «мірабіліа», де збиралися предмети образотворчого мистецтва. Ці художні скарби палаців і резиденцій вельмож пізніше перетворилися на «кабінети» або картинні галереї. Колекції художніх предметів почали виникати вже в Італії, потім у Франції, Англії, Німеччині. Перший поштовх в свідомості до зміни стереотипу (протяжна анфілада галерей), дали розкопки, проведені в Римі, Геркуланумі, Помпеї. Велика кількість шедеврів зажадала спеціальної будівлі для їх зберігання і демонстрації. На межі XV та на початку XVI сторіччя покладено початок знаменитих колекцій Ватиканського музею, який в 1737 році був оголошений власністю держави; у 1595 році почалося зведення «Великої галереї» Лувру, внаслідок чого галереї і пасажі розповсюдилися по всій Європі. Виникнення кунсткамер - наступний етап в історії музейних експозицій. Таким чином, подальшим кроком на шляху вдосконалення експозиційної діяльності було впорядкування колекцій по видах і сформувався новий тип будівлі - художній музей, який існує як сам по собі, так і, розвиваючись і доповнюючись різними функціями, переходить в нову якість - центр образотворчого мистецтва.

Найбільш значного розвитку українська культура, зокрема образотворче мистецтво, здійснила в XVI-XVIII сторіччі під впливом національного і культурно-освітнього руху. З початку XVII сторіччя високий художній рівень мали багато видів образотворчого мистецтва. Численні музеї, які з'явилися в Європі в XIX в. влаштовуються в галереях палацової архітектури. Ці галереї можуть оточувати двір, розділений поперечними будівлями, і визначився новий план з ідеєю перекриття центрального двору для експозиції скульптур.

На початку 20-х років XX ст. в Росії з'явилися перші публічні колекції сучасного образотворчого мистецтва, як опозиція традиційним художнім музеям. Ідея була вивезена з Росії в кінці 20-х років XX ст. американським мистецтвознавцем Альфредом Барром до Америки, де радикальні течії в образотворчому мистецтві були виділені особливо, і одержали назву Музею сучасного мистецтва.

Після другої світової війни розпочалася нова епоха, яка характеризувалася розширенням міжнародних контактів, прагненням будувати нові музейні будівлі. Середина минулого (XX) століття стала революційною в переосмисленні об'ємно-планувальній організації будівель, які експонують витвори образотворчого мистецтва. Наприклад, центр сучасного мистецтва в Туріні був побудований на місці зруйнованої під час 2-ої світової війни художньої галереї. Центр образотворчого мистецтва починає функціонувати як різнобічний динамічний інститут, та активний культурний центр, включаючи безліч міждисциплінарних художніх програм та збереженням головної функції показу витворів образотворчого мистецтва. Новації і поява альтернативних форм музейних установ визначає їх образ і архітектуру.

Аналізуючи практику проектування і будівництва сучасних музейних установ, можна стверджувати, що музеї сучасного мистецтва з середини XX

ст. відділяються від традиційних художніх музеїв, оскільки об'єднують в собі з одного боку традиційний живопис, скульптуру, графіку з іншою - фотографією, інстоляцію, хепенінг, мистецтво уявлення, концептуальне мистецтво, поп-арт, відео-арт, електронне мистецтво, медіа-арт і середовищне мистецтво. Це новий тип будівлі, де встановлюються тісні зв'язки між різними формами мистецтва, створюються нові концепції візуальної культури, розповсюджуються знання про сучасне мистецтво, який служить місцем культурної комунікації з урахуванням новітніх досягнень в музеології. Починаючи з 80-х років ХХ сторіччя, в багатьох країнах з'явилися спеціально побудовані будівлі центрів образотворчого мистецтва.

У дисертаційному дослідженні встановлено, що зарубіжна практика проектування і будівництва свідчить про виникнення нового типу суспільної споруди - центру образотворчого мистецтва. Розширення функції музею образотворчого мистецтва привело до формування на його основі центрів образотворчого мистецтва. Введення в архітектурну термінологію поняття центру образотворчого мистецтва дає можливість досліджувати чинники, тенденції і передумови архітектурного формування нового типу суспільної установи. У роботі виявлена закономірність взаємозв'язку розвитку суспільної ідеології і появи нового вигляду образотворчого мистецтва та розвиток установ, які їх популяризували.

На тлі багатообразної архітектурно-просторової структури окремих будівель центрів образотворчого мистецтва, в світовій практиці стихійно виникають великі та середні містобудівні утворення - музейні квартали і комплекси, тематичні парки і постіндустріальні зони, реконструйовані в центри сучасного образотворчого мистецтва, які не досліджувалися архітектурною наукою.

На основі аналізу сучасних тенденцій архітектурно-планувального формування виставкових будівель і центрів образотворчого мистецтва складена класифікація музейно-виставкових установ в залежності від їх загальної площі і чисельності населення міста, в якому вони розташовуються. Центри образотворчого мистецтва розташовані в окремих будівлях бувають малими, середніми і великими. Існуючі центри, що складаються з декількох будівель - є кварталами і комплексами образотворчого мистецтва, а також містами-музеями.

У другому розділі "Основні чинники і умови архітектурно-планувального формування центрів образотворчого мистецтва" визначені основні соціально-культурні умови розвитку нового типу громадської будівлі - центру образотворчого мистецтва. Головними факторами є чинник загального економічного зростання держави, розвитку соціальної і культурної сфери; містобудівний чинник, який враховує наявність земельних ресурсів, модернізацію інженерних мереж, екологічний стан місця розташування; художньо-естетичні передумови з новими напрямками об'ємно-просторових рішень, новими видами образотворчого мистецтва і естетичного сприйняття.

В процесі проведеного дослідження, був виявлений весь спектр соціально-культурних, економічних, технічних, художньо-естетичних чинників і спеціальні умови: різноманітність форм фінансування, розвиток зовнішніх зв'язків, інженерно-технічні, конструктивні чинники і т.д., що впливає на архітектурно-планувальне формування центрів образотворчого мистецтва.

У роботі визначене місце центрів образотворчого мистецтва в громадському і культурному житті держави, як суспільного інституту. Вони сприяють розвитку сфери культурно-соціальних послуг, але також стають засобом комунікації, громадським центром і інструментом демократизації культури, установою, призначеною для розвитку індустрії відпочинку і комерційної діяльності, що стимулює прибутки і престиж міст, країни в умовах взаємоважливості культурних і економічних чинників. Встановлено, що відвідуваність музейних будівель (один з основних показників його діяльності) залежить від його місцерозташування. У цьому аспекті раціональне розміщення центрів образотворчого мистецтва є важливим чинником в забезпеченні населення і туристів можливістю найбільш зручного їх відвідування. Найбільш вдалимими місцями розміщення центрів образотворчого мистецтва є центральна частина міста – історичне ядро, культурно-діловий центр. В умовах міської забудови центри образотворчого мистецтва розташовуються, найчастіше, в окремій будівлі; при плануванні і розробці генерального плану для таких споруд слід використовувати принципи компактності, що досягається чіткою функціонально-просторовою організацією території.

На вибір місця розташування впливають зони, в яких переважають потоки руху населення в одному напрямі, наявність вільних ділянок на шляху основних потоків руху населення, добре пов'язаних із зупинками громадського транспорту. За межами міста умови щодо розміщення центрів образотворчого мистецтва можна класифікувати наступним чином:

- на межі з містом (у постіндустріальних зонах, при і на автомагістралях); це території, що розташовані поблизу міста, і які втратили свою рентабельність, і стають зоною будівництва нових центрів сучасного мистецтва, найчастіше це території колишніх заводів;

- за містом (на туристичних маршрутах, в зелених рекреаційних зонах); розміщення музейної будівлі в рекреаційній зоні служить засобом його захисту від шуму і забруднення повітря, і одночасно дозволяє розширити експозиційні можливості. Експозиція просто неба – характерна риса сучасних центрів в умовах існуючої забудови;

- на відстані від міста (садиби, історичні будівлі і заповідники). Продовжується тенденція розміщення центрів образотворчого мистецтва в середньовічних фортецях, баштах і арсеналах; замських палацових спорудах, замках і резиденціях;

- розміщення не в центральній частині дає можливість розширювати виставкові зони при постійному зростанні експозицій. Це сприяє збільшенню кількості відвідувачів, а також дозволяє включати центри в паркові зони,

уможливилос розміщення експозицій просто неба, у зонах відпочинку відвідувачів.

Міські транспортні магістралі повинні забезпечувати проїзд: до готелів від аеропортів, вокзалів і назад; від готелів і безпосередньо від аеропортів і вокзалів до центрів образотворчого мистецтва. За узагальненими статистичними даними, середня кількість відвідувачів великих центрів образотворчого мистецтва коливається від 1 тис. до 10 тис. осіб в день. Умови місце розташування і характер рельєфу ділянки також впливає на архітектурно-планувальні рішення центрів образотворчого мистецтва. Розширення території центрів образотворчого мистецтва, що склалися в центральних частинах міст, ускладнюється, як правило, відсутністю резерву ділянок, тому є потреба в пошуку нових ефективніших функціонально-планувальних рішень (на мінусових відмітках, перепланування, перепристосування існуючих просторів та інше).

В процесі проведеного дослідження були визначені три типи центрів образотворчого мистецтва, в залежності від його величини: малі, середні і великі. Їх планувальна структура формується з чотирьох основних зон, які є базисом для всіх типів: експозиційно-виставкової, приміщень обслуговування, технологічних приміщень фондосховищ, підсобних та службових приміщень, і що зберігають функціональні взаємозв'язки в незалежності від параметрів центру. В роботі запропонований склад і групи приміщень кожного типу центрів образотворчого мистецтва. Узагальнені засади параметрів експозиційних приміщень, сучасні технологічно-експозиційні вимоги, рівень природного і штучного освітлення, методи і умови експонування предметів образотворчого мистецтва.

Основний зміст центру сучасного образотворчого мистецтва – характер його унікальних колекцій – відображається у архітектурно-планувальному рішенні і композиції будівлі. Крім індивідуальних особливостей експонованої колекції образотворчого мистецтва, на структуру і художній образ центру впливають: різноманітність видів і об'єми громадських заходів, що проводяться в ньому; відвідуваність центру, пов'язаність з величиною міста, містобудівними особливостями місця споруди; чинники зовнішнього середовища – соціально-культурні, регіональні, природнокліматичні; індивідуальність об'ємно-просторової композиції і функціонально-планувальної структури будівлі; особливості архітектурного формування (нове будівництво, пристосування будівель і споруд або містоутворювальні простори). Досвід сучасної архітектури не віддає перевагу функціональним прийомам планувальних рішень такого типу багатофункціональних будівель, як центри сучасного образотворчого мистецтва, а тяжіє до гнучких синтетичних архітектурно-планувальних рішень, в яких простори надають можливість раціонально групувати окремі функціональні зони. На даний час з'явився цілий ряд будівель центрів сучасного образотворчого мистецтва, композиція яких дозволяє

„перетікання” окремих просторів, як по горизонталі, так і по вертикалі водночас. За величиною площ виставкових експозицій центри образотворчого мистецтва можна підрозділити на великі – від 10 до 5 тис. кв.м., середні – від 5 до 2 тис. кв.м. і малі – об’ємом від 2 тис. до 500 кв.м..

В проектуванні центрів образотворчого мистецтва є важливим створення такої структури розподілу приміщень і їх взаємозв’язків, які б забезпечували найбільш сприятливі умови для ознайомлення з колекціями образотворчого мистецтва і їх зберігання. Архітектурно-просторова побудова центру повинна допомагати розкриттю художнього задуму творів сучасного образотворчого мистецтва, що експонуються, а технічне забезпечення будівлі – підтримувати комфортний температурно-вологовий, світловий і акустичний режим.

Важливішою функціональною зоною центру образотворчого мистецтва є експозиційно-виставкова зона з постійною і змінною експозиціями. Їй передують група вхідних приміщень – це головний вхід для відвідувачів з вестибулем, гардеробом, приміщеннями екскурсійного бюро, кас, магазинів, охорони і ін. У роботі визначені три основні методи архітектурно-планувальних рішень центрів: у першому – перевага надається великим відкритим просторам з гнучким плануванням, що дозволяє швидко змінювати експозицію; у другому – невеликим залам, призначеним для стаціонарних експозицій образотворчого мистецтва; у третьому – рішення з ознаками першого і другого. Синтез різних за величиною і можливостями трансформації експозиційних просторів – великих відкритих з гнучким плануванням і невеликих залів – враховує вимоги експонування різних видів образотворчого мистецтва і створення індивідуального для кожного відвідувача чергування сприйняття виставкового середовища.

Другою за значенням є група приміщень обслуговування відвідувачів – це громадсько-просвітницька і культурно-розважальна діяльність центру, що має в складі різні приміщення: лекційні і кінозали з фойє, бібліотеки (традиційні і віртуальні) доступні відвідувачам; підрозділи з різною спрямованістю роботи (міжнародний, молодіжний, комерційний, науково-дослідний, видавничий і ін.). Культурно-дозвільна діяльність в обслуговуючій зоні є обов’язковою для середніх і великих центрів образотворчого мистецтва, вона доповнює основну експозиційну частину, концертно-театральними, клубними і студійними приміщеннями, ресторанами, підприємствами торгівлі.

Комплектування експозицій, величина експозиційної зони, залежить від характеру, величини і стану фонду колекції образотворчого мистецтва. Структура приміщень фондосховищ відпрацьована практикою будівництва художніх музеїв і може використовуватися для проектування центрів образотворчого мистецтва; вони повинні мати зручний зв’язок з експозиційними залами – рух персоналу і експонатів в зали і в сховище обов’язково ізолюваний від вхідної зони відвідувачів, мати службовий вхід і завантажувальну з ізолюваною камерою (ізолятором) для експонатів. Кожне сховище пристосовується для певного виду образотворчого мистецтва і

ізолювано одне від одного: живопис, скульптура, графіка, прикладне мистецтво, нумізматики і ін. Зона підсобних і службових приміщень повинні примикати до фондосховищ предметів образотворчого мистецтва: реставраційні, столярні, слюсарні майстерні, лабораторії, склади, приміщення науково-дослідної роботи і обслуговуючого персоналу. В цю зону, так само як і у фондосховища, не повинно бути доступу відвідувачів.

У третьому розділі “Принципи і прийоми архітектурно-композиційної організації центрів образотворчого мистецтва», на основі аналізу соціально-культурних умов розвитку, містобудівних особливостей розміщення, функціонально-планувальних основ формування центрів образотворчого мистецтва, визначені головні принципи і прийоми їх архітектурно-композиційної організації, серед яких особливе значення мають п'ять наступних принципів:

- першим є принцип відповідності, який включає проходження останнім і попереднім архітектурним теоріям, сучасним соціально-культурним умовам, вимогам науки, техніки, культури і мистецтва, віддзеркалення нових напрямів в образотворчому мистецтві;

- другий принцип – це принцип комунікаційності, що враховує комплекс транспортних і пішохідних зв'язків з громадським центром і з іншими складовими міської інфраструктури; особливості містобудівної ситуації;

- наступний, третій, – принцип інтегративності (зв'язаності) враховує появу нових центрів образотворчого мистецтва і розвиток їх взаємодій, багаторівневе обслуговування відвідувачів, різноманіття видів експозицій, виконання сучасних експозиційних вимог;

- принцип індивідуалізації, четвертий, відображається в архітектурному рішенні образу будівель центрів образотворчого мистецтва і їх композицій, підпорядкуванні виставкового простору певному виду образотворчого мистецтва, в індивідуалізації траєкторій маршрутів відвідувачів, унікальності інженерних рішень конструктивних схем будівель;

- п'ятий принцип – принцип динамічності і гнучкості передбачає можливість трансформації і варіабельності планувальних схем, та використання таких архітектурно-планувальних рішень, в яких універсальність рекреаційно-розподільних просторів дають можливість раціонально групувати окремі функціональні зони, включати в експозицію зовнішній простір, який є перспективним щодо розширення будівель центрів образотворчого мистецтва.

Основаю об'ємно-планувальної композиції центрів сучасного образотворчого мистецтва визначає вибраний прийом взаєморозташування виставкових і не виставкових груп приміщень, а також поверховість будівлі. Виходячи з проведеного аналізу, визначені чотири архітектурно-композиційні прийоми організації будівель центрів образотворчого мистецтва: компактний, лінійний, блоково-сегментний і комбінований. Кожен прийом має геометричне і пластичне архітектурно-планувальне рішення; компактний прийом – як

найбільш поширений, має чотири різновиди рішення: прямокутний, багатокутний, радіальний і довільний.

Основним прийомом об'ємно-планувальної організації центрів образотворчого мистецтва є **компактний** прийом, як найраціональніший і найбільш поширен. Він дозволяє найкращим чином розмістити будівлю в умовах центру міста з дефіцитом площі, максимально вписати в ділянку, скоротити довжину потоків переміщення усередині комплексу і транспортних потоків зовні. Один з принципово нових геометричних напрямів у формуванні нового образу будівель центрів сучасного образотворчого мистецтва за компактним принципом - є наслідування промислової архітектури. Будівля подається у вигляді прямокутної кліти, причому планувальний принцип, як правило, переноситься на образ будівлі, вирішеної в прямокутних формах, що має декілька поверхів. Гнучке планування дає можливість втілити композиційну ідею перетікаючих просторів не тільки по горизонталі, але і по вертикалі.

**Лінійний** прийом архітектурно-композиційної організації центрів образотворчого мистецтва найчастіше використовується при обмеженій за шириною ділянці будівництва, в більшості випадків - уздовж автодоріг, набережних річок - геометрично витягнутих ліній природи.

**Блоково-сегментний** прийом - поширений в архітектурно-композиційному рішенні центрів образотворчого мистецтва. Він також мають у геометричні і пластичні вирази. Блоки експозиційних залів, які призначені для певного виду експонатів, блокуються один до одного и логічно утілюють даний прийом. Інші приміщення: фондосховища, майстерні, лекційні зали, зали кінопоказу, симпозіумів, студійної роботи продовжують дану схему. Блоки окремих приміщень і їх груп мають можливість розширення будівлі у міру зростання сфер діяльності.

**Диференційована** композиція побудови центру образотворчого мистецтва виправдана на складному рельєфі місцевості. Як показали тенденції розвитку, практика проектування і будівництва центрів образотворчого мистецтва разом з окремими будівлями виникли і нові форми їх містобудівного формування: квартали образотворчого мистецтва, музейно-розважальні парки в рекреаційних зонах міст, постіндустріальні зони із зміненою функцією.

У роботі визначено, що квартали образотворчого мистецтва, що розташовуються в великих містах, є частиною міської забудови, обмеженої вулицями або просто міською вулицею. Це комплекс будівель розташований в історично сформованій забудові і що реконструюється під функції центру образотворчого мистецтва. Такі квартали, із зміненою функцією, є середовищем для експонування творів образотворчого мистецтва; громадські функції розвиваються як дисперсні системи. Першоприкладами кварталів мистецтв є комплекс музеїв Ватикану, квартали мистецтв у Відні, Києві, Москві та інших містах. Центри образотворчого мистецтва у вигляді кварталу не тільки

самі є історичною спадщиною, але і сучасним, найбільш ефективним засобом формування музейного простору.

Рекреаційні і постіндустріальні зони міст також стають місцями розміщення центрів сучасного мистецтва. Це можуть бути як окремі будівлі, так і комплекси будівель, розташованих в паркових зонах або живописних замських місцевостях, що мають зручний транспортний зв'язок з містом (колишня фабрика на півночі Дуйсбурга в Швеції; парк в Ла Віллет в Парижі). У 1995 році Українська академія архітектури і інститут „Київпроект” виконали проект реконструкції будівлі Національного художнього музею. Монументальне мистецтво вулиць, площ, а також глобальне формування середовища існування людини – особливий новітній вид мистецтва третього тисячоліття; він формується від архітектурної деталі до інфраструктури міста, починаючи від силуету міста і закінчуючи стилем одягу людей. Все середовище і люди стають єдиним твором, що містить єдину пластичну ідею.

В результаті аналізу історичного досвіду формування і сучасної практики проектування і будівництва музеїв і центрів образотворчого мистецтва встановлено, що до моменту появи спеціально побудованих будівель під експозицію творів мистецтв використовувалися різноманітні типи споруд, від стародавніх міст-музеїв до галерей в приватних будинках.

В даний час за кордоном пристосування не музейних об'єктів має значне місце і стає розповсюдженим явищем відновлення матеріального просторового середовища міст. Для умов пристосування найбільшою характерна реконструкція – комплекс заходів, що передбачає здатність просторової структури відповідати новим умовам, що змінилися, і вимогам з покращенням технічного стану будівлі. Залежно від історико-культурного і матеріального рівня змін, пристосовуванні будівлі піддаються як перебудові, так і капітальному ремонту. Основним принципом будівель-пам'яток є збереження планувальної композиції і всієї структури споруди, а розміщення експозиції здійснюється на засадах існуючої організації внутрішнього простору. Ще одним принциповим прийомом пристосування будівель під центри образотворчого мистецтва є повна модернізація споруди. Побудова внутрішньої композиції залежить від характеру колекції творів образотворчого мистецтва. Початкові об'єкти реконструкції можуть збагачуватися новими просторами чого вимагає необхідність формування нової архітектурно-композиційної організації центру образотворчого мистецтва. Даний прийом використовується коли об'єкт, що реконструюється майже зруйнований і не є пам'яткою архітектури, не вимагає повного відновлення.

Проведене дисертаційне дослідження дозволяє зробити ряд висновків, визначити основні принципи і прийоми архітектурно-композиційної організації центрів образотворчого мистецтва, запропонувати їх архітектурно - засадничні параметри і складові елементи для подальшої розробки нормативної архітектурно-будівельної документації і методик проектування.

## ВИСНОВКИ

У роботі розглянуті основні тенденції в проектуванні, будівництві і експлуатації музеїв, виставкових будівель і інших об'єктів зберігання і експонування творів образотворчого мистецтва; запропоновані основи архітектурно-планувального формування сучасних центрів образотворчого мистецтва в умовах зміни соціально-економічних основ розвитку, відродження духовності людини, підйому національної культури.

1. Встановлено, що теоретичні дослідження формування архітектури музейних і виставкових будівель мали місце у ХХ столітті, розглядали переважно їх типологічну специфіку і деякі музезнавчі теорії. Виявлена закономірність взаємозв'язку розвитку громадської ідеології і появи нових видів форм образотворчого мистецтва в установах, які їх зберігали і популяризували, а також необхідність у комплексних дослідженнях нових типів будівель образотворчого мистецтва.

2. Визначені основні етапи формування об'єктів, що експонували твори образотворчого мистецтва: 1-й етап – поява стародавніх скарбниць і сховищ предметів образотворчого мистецтва, зібрань творів мистецтва, що стали першими прототипами виставкових і музейних будівель; 2-й етап – пристосування будівель під музеї образотворчого мистецтва; 3-й етап – прибудова спеціальних галерей для показу предметів образотворчого мистецтва в палацових спорудах; 4-й етап – будівництво перших спеціалізованих художніх музеїв, відкритих публіці в Західній Європі і на Україні; 5-й етап – формування архітектури центрів образотворчого мистецтва. Виявлені тенденції у формуванні центрів сучасного образотворчого мистецтва ХХ століття, нових просторових форм, що мають значення для даного типу будівель.

3. Проаналізована вітчизняна та зарубіжна практика проектування і будівництва виставкових будівель образотворчого мистецтва в наслідок якої виявилася еволюція типологічних і архітектурно-просторових характеристик такого типу будівлі. З'явилися містобудівні утворення з функціями центрів образотворчого мистецтва – квартали і комплекси образотворчого мистецтва, тематичні парки і постіндустріальні зони.

4. Встановлено, що завдяки соціально-культурним, економічним, технічним і художньо-естетичним чинникам, центри образотворчого мистецтва сприяють розвитку сфери соціальних послуг, та стають засобами комунікацій, громадськими центрами і інструментами демократизації культури, зберігають за собою і просвітницьку функцію.

5. Упорядковані умови розташування та характер рельєфу що впливають на архітектурно-планувальне формування центрів образотворчого мистецтва які розглянуті як складовий елемент системи загальноміського рівня, проаналізовані зв'язки центрів з іншими об'єктами міста. Встановлено, що

транспортна доступність центрів образотворчого мистецтва впливає на ефективність їх роботи і зручність обслуговування відвідувачів.

6. В результаті теоретичного обґрунтування і експериментального проектування визначені пропозиції по функціональному зонуванню центру, засобів архітектурно-планувальних рішень проектування будівель центрів образотворчого мистецтва. Визначені три типи центрів образотворчого мистецтва в залежності від їх величин – малі, середні і великі, і три їх функціонально-планувальні моделі, структура яких має чотири обов'язкові зони і зберігає їх взаємозв'язки. Запропоновано склад і комбінація груп приміщень кожного типу центру образотворчого мистецтва.

7. Визначені принципи архітектурно-композиційної організації будівель центрів образотворчого мистецтва: принцип відповідності останнім і попереднім архітектурним теоріям; принцип динамічності і гнучкості, що передбачає можливості трансформації і більшості планувальних схем; принцип інтегративності визначає розвиток взаємодій, багаторівневе обслуговування відвідувачів, різноманітність видів експозиції, виконання сучасних вимог експонування; та принцип індивідуалізації і архітектурно-художньої своєрідності будівель-різноманіття композицій, підпорядкування виставкового простору певному виду образотворчого мистецтва, індивідуальність маршрутів відвідувачів, індивідуальне інженерне рішення конструктивних схем будівель. Виявлені чотири архітектурно-планувальні засоби організації будівель центрів образотворчого мистецтва: компактний, лінійний, блоково-сегментний і змішаний. Кожен прийом має геометричне і пластичне архітектурно-планувальне рішення.

#### ОСНОВНІ ПУБЛІКАЦІЇ АВТОРА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Харитонова А.А. Формирование выставочных коммерческих центров // Региональные проблемы архитектуры и градостроительства. – Одесса: Архитектурный институт ОГАСА, 1999. Выпуск 1. – С. 56-58.
2. Харитонова А.А. Тенденции функционального формирования коммерческих выставочных комплексов // Региональные проблемы архитектуры и градостроительства. – Одесса: Архитектурный институт ОГАСА, 2000. Выпуск 2. – С. 84-89.
3. Харитонова А.А. Архитектурное формирование современных центров искусства // Региональные проблемы архитектуры и градостроительства. – Одесса: Архитектурный институт ОГАСА, 2002. Выпуск 3-4. – С.140-147.
4. Харитонова А.А. Исторические аспекты возникновения центров (музеев) современного искусства // Региональные проблемы архитектуры и градостроительства. – Одесса: Архитектурный институт ОГАСА, 2003. Выпуск 5-6. – С.129-134.

5. Харитоновна А.А. Социально-культурные основы формирования центров современного искусства // Перспективні напрямки проектування житлових та громадських будівель. –К.: Київ ЗНДІЕП, 2004. – С. 89-92.
6. Харитоновна А.А. Формирование кварталов современного искусства // Проблемы теории и истории архитектуры Украины. – Одесса: Архитектурный институт ОГАСА, 2004. Выпуск 5. – С. 86-89.
7. Харитоновна А.А. Принципы архитектурно-композиционной организации центров изобразительного искусства // Региональные проблемы архитектуры и градостроительства. – Одеса: Архитектурно-художественный институт ОГАСА, 2005. Выпуск 7-8. – С. 79-83.
8. Харитоновна А.А. Особенности приспособления зданий различного назначения под музеи и центры изобразительного искусства // Региональные проблемы архитектуры и градостроительства. – Одеса: Архитектурно-художественный институт ОГАСА, 2005. Выпуск 7-8. – С. 120-127.

#### АНОТАЦІЯ

Харитоновна Аліна Анатоліївна. Архітектурно-планувальне формування центрів образотворчого мистецтва. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури за фахом 18.00.02 – «Архітектура будівель і споруд». Київський національний університет будівництва і архітектури. Київ, 2005.

У дисертації вперше розглянуті основи архітектурно-планувального формування центрів образотворчого мистецтва. Визначений поетапний розвиток об'єктів, що експонують витвори образотворчого мистецтва. Узагальнений вітчизняний і зарубіжний досвід проектування і будівництва виставкових будівель образотворчого мистецтва.

Розглянуті соціально-культурні умови, економічні, технічні і художньо-естетичні чинники розвитку центрів образотворчого мистецтва. Проаналізовані містобудівні особливості розміщення центру образотворчого мистецтва. Узагальнені сучасні розробки у області методів і умов експонування предметів образотворчого мистецтва. Виведені типи і функціонально-планувальні моделі з складом і угрупованням приміщень.

Визначені принципи і прийоми архітектурно-композиційної організації будівель центрів образотворчого мистецтва; прийоми містобудівного (кварталів, парків, постіндустріальних зон) формування центрів образотворчого мистецтва; особливості пристосування будівель різного призначення під музеї і центри образотворчого мистецтва.

**Ключові слова:** архітектурно-планувальне формування, принципи та прийоми архітектурно-композиційної організації центрів та кварталів образотворчого мистецтва.

## АННОТАЦИЯ

Харитоновна Алина Анатольевна. Архитектурно-планировочное формирование центров изобразительного искусства. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата архитектуры по специальности 18.00.02 – «Архитектура зданий и сооружений». Киевский национальный университет строительства и архитектуры. Киев, 2005.

В диссертации впервые рассмотрены основы архитектурно-планировочного формирования центров изобразительного искусства. Определено поэтапное развитие объектов, экспонирующих произведения изобразительного искусства. Обобщен отечественный и зарубежный опыт проектирования и строительства выставочных зданий изобразительного искусства. Выявлена закономерность взаимосвязи развития общественной идеологии и появления новых видов изобразительного искусства, а также развития учреждений, которые их популяризируют. Рассмотрены социально-культурные условия, экономические, технические и художественно-эстетические факторы развития центров изобразительного искусства, изменившиеся за последнее десятилетие, содействующие укреплению сферы социальных услуг, коммуникации, подъему национальной культуры. Проанализированы градостроительные особенности размещения центра изобразительного искусства как составляющей городской инфраструктуры. Определены три типа центра изобразительного искусства: малые, средние и крупные; три функционально-планировочные модели, структура которых имеет четыре обязательные зоны с сохранением взаимосвязей. Предложен состав и группировка помещений каждого типа центра изобразительного искусства. Обобщены современные экспозиционные требования, разработки в области естественного и искусственного освещения. Выявлены четыре архитектурно-планировочных приема организации зданий центров изобразительного искусства: компактный, линейный, блочно-сегментный и разрозненный. Основой архитектурно-планировочного формирования центров изобразительного искусства являются следующие принципы архитектурно-композиционной организации отдельных зданий, приспособленных зданий различного назначения под музеи и центры изобразительного искусства, градостроительных формирований центров изобразительного искусства (кварталов, парков, постиндустриальных зон): принцип соответствия существующим архитектурным теориям, современным социально-культурным условиям, требованиям науки, техники, новым направлениям в изобразительном искусстве; принцип коммуникативности учитывает особенности градостроительной ситуации, комплекс транспортных и пешеходных связей со всеми составляющими городской инфраструктуры; принцип динамичности и гибкости предусматривает возможность трансформации и вариантности планировочных схем при помощи рекреационно-распределительных пространств и перспективным

расширением; принцип интегративности определяет развитие взаимодействий, многоуровневое обслуживание посетителей, многообразие видов экспозиции, выполнение современных экспозиционных требований; принцип индивидуализации конструктивных схем и архитектурно-художественного своеобразия зданий. Определены приемы градостроительного формирования центров изобразительного искусства и особенности приспособления зданий различного назначения под музеи и центры изобразительного искусства.

**Ключевые слова:** архитектурно-планировочное формирование, принципы и приемы архитектурно-композиционной организации центров и кварталов изобразительного искусства.

#### ANNOTATION

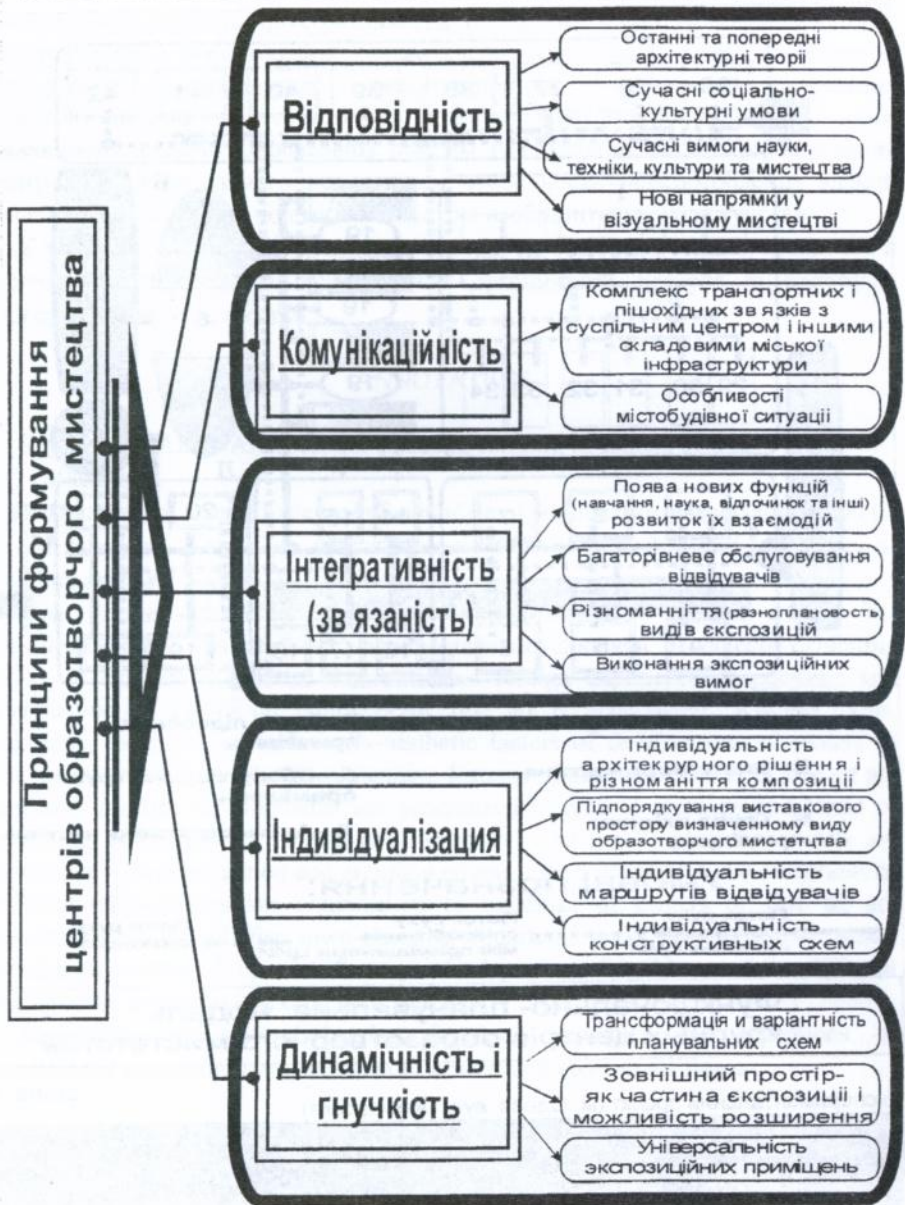
Kharitonova Alina. Architectural-planning forming of centers of fine art. - Manuscript.

Dissertation for scientific degree of candidate of architecture on speciality 18.00.02 is «Architecture of buildings and constructions». The Kiev National University of Building and Architecture. Kiev, 2005.

Bases of the architecturally-planning forming of centers of fine art are first considered in the dissertation. Stage-by-stage development of objects exhibiting works of fine art is certain. Domestic and foreign experience of planning and construction of exhibition buildings of fine art is generalized. Welfare terms, economic, technical and artistically-aesthetic factors of development of centers of fine art are considered. The town-planning features of placing of center of fine art are analyzed. Modern developments are generalized in area of methods and terms of exhibiting of the articles of fine art. Types and functionally-planning models are shown out with composition and grouping of apartments. Principles and receptions of architecturally-composition organization of buildings of centers of fine art are certain; receptions of the town-planning (quarters, parks, postindustrial areas) forming of centers of fine art; features of adaptation of buildings of the different setting under museums and centers of fine art.

**Keywords:** architectural-planning forming, principles and receptions of architectural composition organization of centers and quarters of fine art.





Принципи архітектурно - композиційної організації центрів образотворчого мистецтва

---

Підписано до друку 01.11.2005р. Формат 60×90/16.  
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.  
Тираж 100 прим. Зам. № 204.

---

**« АВТОРЕФЕРАТ »**  
Свідоцтво ДК № 18536 від 03.12.2001р.  
01034, м.Київ, пров.Георгіївський, 2, оф.29.  
578-04-14; 28471-27

АВ 65.429

Мист.

Мист

Мист